

La catedral de Barcelona vista per alguns viatgers, del segle XVII a principis del segle XIX

Santi Mercader Saavedra

Entre les moltes fonts de què els historiadors poden servir-se per a l'estudi d'una època, no hi ha dubte que els llibres de viatges ocupen un lloc destacat. Ja fa una bona colla d'anys que alguns autors del nostre àmbit han parat atenció a la importància de la consulta d'aquestes fonts antigues, per tal de saber més del nostre passat.¹ En l'actualitat, estudiosos de tots els camps continuen emprant els llibres de viatges per dur a terme recerques específiques (i amb tota mena de finalitats, a més de les històriques, com les literàries, les sociològiques, les culturals o les artístiques).²

---

1. A tall d'exemple: Arturo FARINELLI, *Viajes por España y Portugal desde la Edad Media hasta el siglo XX. Nuevas y antiguas divagaciones bibliográficas*, Roma, 3 vols., 1942-1944. Alfonso FIGUEROA y MELGAR, *Viajeros románticos por España*, Madrid, 1971. J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal. Desde los tiempos más remotos hasta comienzos del siglo XX*, Salamanca, 6 vols., 1999. Carlos GARCÍA-ROMERAL PÉREZ, *Bio-Bibliografía de viajeros por España y Portugal (Siglo XVIII)*, Madrid, 2000.

2. Per proximitat, citem: Consol FREIXA LOBERA, *La imagen de España en los viajeros británicos del siglo XVIII*, Barcelona, tesi doctoral inèdita, 1992. O els recents articles de: Juan GARCÍA-MURGA ALCÁNTARA, "Noticias de las antigüedades romanas emeritenses a través de los relatos y libros de viajes de los siglos XVI al XIX" a *Actes del XV Congrés Nacional d'Història de l'Art (CEHA)*, Universitat de les Illes Balears, volum 2, 2008, p. 1162-1168. Verónica GIJÓN JIMÉNEZ, "El relato de viajes como memoria. Siete recuerdos de San Juan de los Reyes" a *Pre-Actes del XVII CEHA*, Universitat de Barcelona, 2008, p. 161-163. Natalia JUAN GARCÍA, "Espectadores de nuestra memoria" a *Pre-Actes del XVII CEHA*, UB, 2008, p. 298-300. Breus textos amb moltes referències bibliogràfiques.

Afegint-nos a aquest extensíssim *corpus* de fonts i d'autors, en el nostre text pretenem fer un recull d'alguns relats de viatgers que visitaren la Barcelona dels segles XVII a XIX. Conscients de la magnitud de l'empresa, hem volgut parar l'atenció a les descripcions i valoracions que aquests passants van fer de la catedral, no només l'edifici religiós més neuràlgic de la ciutat, sinó considerat el temple mare de totes les esglésies de l'Arquebisbat de la província. En el nostre treball per a l'obtenció del DEA vàrem fixar-nos en l'estudi artístic de la retaulística barroca de la Seu.³ És per això que ara resulta del nostre interès saber l'opinió que aquestes singulars obres suscitaren en els estrangers que ens visitaren. Com veurem, les opinions dels forasters no es limiten a aquest tipus de peces, sinó que, mencionen altres trets que els resulten especialment remarcables o cridaners, i que també hem volgut incloure aquí. Conèixer l'estat de conservació de determinats monuments immortalitzats en els comentaris dels viatgers ens permet apropar-nos, encara que sigui de forma subjectiva, al nostre passat més proper i ens ajuda a construir la memòria col·lectiva.

Viatgers del segle XVII

El nombre de viatgers que visitaren Barcelona al llarg del sis-cents va ser immens. Per nacionalitats, els francesos, italians, flamencs, portuguesos i alemanys, eren els més habituals. Pel que fa a les professions, n'hi havia de tots els oficis, però sobretot venien per motius de feina els ambaixadors, els diplomàtics, així com artistes a la recerca d'un mecenatge que els garantís la subsistència. El sector eclesiàstic és un dels grans productors de literatura de viatges –les visites pastorals en són una bona prova–, a causa de la pròpia característica itinerant entre diòcesis, convents i monestirs. Els seus testimonis tenen una gran vàlua a l'hora de documentar obres desaparegudes o mutilades pel pas dels anys.

---

3. *Els retaules barrocs de la catedral de Barcelona. Estudi tipològic, històric i iconogràfic*, dins la matèria "L'Art català: 1700-1808", dirigida per Joan Ramon Triadó, Universitat de Barcelona, Doctorat 2005-2006.

El primer viatger de qui s'ha trobat documentació referent a la catedral a inicis de segle és M. Bartolomé Joly, conseller i almoïner del rei de França Enric IV, que acompanyà l'abat cistercenc M. Boucherat els anys 1603 i 1604 per visitar monestirs de la seva orde. L'autor, lluny d'oferir-nos una descripció neutral, estava impregnat per una visió crítica a tot allò relatiu a la cultura espanyola (posició lògica si es pensa en la política expansionista de l'Imperi espanyol que feia pocs anys, el 1571, havia encapçalat la Lliga Santa i havia deixat palès el seu domini davant altres potències). A la ciutat comtal Joly visità esglésies i afirmà "*aunque no tan sobervias como en Francia, ordinariamente estan mejor ordenadas*". De la catedral comentà:

La catedral, llamada Santa Cruz, es grande y tiene tres naves, pero oscura. Un viejo resto de sepulcro se enseña; algunos dicen que es de Hércules, otros de Raimundo, conde de Barcelona. La sacristía y las reliquias, imágenes, cruces y ornamentos nos fueron enseñados pieza por pieza; la principal es el cuerpo entero de uno de los niños Inocentes; la más rica, una gran custodia de oro para guardar el Sacramento, artísticamente labrada y enriquecida de pedrería. Cerca y delante de la fachada de dicha iglesia hay una plaza llamada Nueva.⁴

El seu testimoni esmenta les riques peces litúrgiques de la sagristia. La custòdia que descriu és la més famosa de la catedral, feta d'or i argent sobredaurat amb aplicacions de pedreria de finals del segle XIV. Allò que més li cridà l'atenció, però, va ser el sepulcre de Ramon Berenguer,⁵ comte de Barcelona (fundador de la segona catedral els anys 1046-58), avui visible al costat de la sagristia. Joly es fa ressò de la creença popular que afirmava que es tractava del sepulcre del mític Hèrcules (a qui

---

4. MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, volum II, p. 695.

5. Prósper de Bofarull i Francesca Español han arribat a la conclusió que les restes que hi ha a la catedral no corresponen a Ramon Berenguer, el Vell i la seva esposa Almodis, sinó al comte Ramon Borrell (mort el 1017) i la seva nora Sanxa de Castella, esposa de Berenguer Ramon I. PRÓSPERO DE BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, p. 231 i Francesca ESPAÑOL BERTRAN, "El panteó comtal de la catedral de Barcelona en la època romànica", a *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, Barcelona, 1998, p. 107-116. Bassegoda manté que una de les dues tombes reials correspon a Peronella, reina d'Aragó i muller de Ramon Berenguer IV. Joan BASSEGODA I NONELL, "La reina Peronella d'Aragó està enterrada a la catedral de Barcelona", a *Catalunya Cristiana*, Barcelona, 5 d'agost 1999, p. 25. Joan BASSEGODA I NONELL, "Les tombes reials de la catedral de Barcelona. Memòria històrica i crònica del seu trasllat des del claustre a l'interior de la seu", *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de les Belles Arts de Sant Jordi*, XIII, Barcelona, 1999, p. 237.

llegendàriament s'atribuí la fundació de la ciutat i de qui trobem tants exemples en l'onomàstica de carrers i fundacions de temples a la ciutat); el seu text també esmenta les suposades relíquies d'un dels Sants Innocents (actualment emplaçades a la capella de les *Ànimes del Purgatori* dins d'una urna d'argent en el retaule de la *Glorificació de la Verge*, obra de Marià Montanya i Joan Gallart, ca. 1709-39).⁶ Finalment, la plaça de davant de la catedral era força petita i amb prou feines deixava veure amb perspectiva la imponent façana del temple, aleshores inacabada.

De l'any 1660 és el següent testimoni. Mercadal creu que devia tractar-se de Des Essarts, cavaller de la ciutat d'Angers que l'any 1659 acabava d'escriure *Diario del viaje de España*.⁷ Aquest personatge, bastant desconegut, afirmà:

La Seo, que es la iglesia episcopal, es bastante grande, pero oscura". [I més endavant, referint-se a les festes de Setmana Santa]: "Hacen aquí grandes fiestas de Semana Santa, principalmente en las iglesias. Queman tanta cera amarilla junto al monumento que podría bastar para todo un año. Las dos grandes parroquias y la Seo tenían, por lo menos, setecientas u ochocientas hachas de cera blanca y amarilla de cinco o seis libras alrededor del monumento y en el recinto de las iglesias. Además de eso, había allí también pequeños cirios en el monumento hasta un número de más de cuatrocientos o quinientos."⁸

Com Joly, aquest viatger també recull la impressió de fosc de l'interior de l'edifici (figura 1), sobretot deguda a la combustió de centenars de ciris durant les celebracions de la Setmana Santa, així com per la manca de grans finestrals i obertures per a la llum. El Monument a què es refereix és el que cada any s'erigia a l'interior de la Seu per a la institució de l'Eucaristia el Dijous i Divendres Sant. Es tractava d'una obra d'arquitectura efímera, que retia homenatge al Redemptor i recordava la seva Passió. Probablement el viatger observà el Monument que la documentació ha atribuït al mestre Antoni Carbonell, obrat el segle XVI, avui perdut.⁹

---

6. Carles DORICO ALUJAS, "El llegat del canonge Francesc Valeri i el retaule de la capella de les Ànimes de la Catedral de Barcelona", a *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, número XV, 1997, p. 221-256.

7. MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, volum III, p. 531.

8. *Ibidem*, p. 535.

9. Joseph MAS, Pbre., "Lo monument de la Seu de Barcelona", *El Correo Catalán*, 20 de març de 1913.

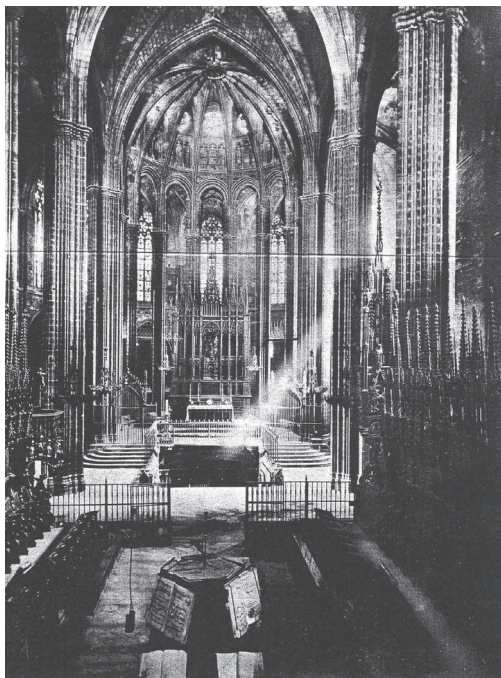

Figura 1. Vista general interna amb l'antic altar major i la foscor de l'edifici (1888)

Viatgers del segle XVIII

El canvi de segle en l'àmbit espanyol també està lligat al canvi de casa dinàstica. La fràgil situació arrel de la mort de Carles II sense descendència suposà una llarga disputa, la Guerra de Successió (1701-1715), que acabà amb el coronament de Felip V i la pervivència de la casa borbònica al llarg dels segles següents. Com a conseqüència immediata d'aquest esdeveniment, bona part de l'atenció europea es focalitzà en la situació espanyola, fet que suposà l'increment de viatgers respecte del segle anterior. Molts d'aquells que ens visitaren eren diplomàtics, ministres, ambaixadors, financers, però també artistes que, atrets pel canvi de comitència i la predilecció afrancesada de Felip V, buscaren noves formes de vida. S'han d'afegir els relats deixats per poetes, religiosos, però destacaren l'increment de militars com els coneguts Duc de Berwick,

Thomas Hopson, Martin Blanden, Nicolàs Haddock, Capità Carletton, o l'enginyer militar Pròsper de Verboom. Pel que fa a les nacionalitats, a les abans citades s'ha d'afegir un major nombre d'anglesos i francesos.

Entre els llibres de viatges cal citar el *Viaje de España hecho en el año 1755 con notas históricas, geográficas y críticas y un índice razonado de los cuadros y otras pinturas de Madrid, etcétera* de Norberto Caimo, religiós pertanyent a la Congregació de Sant Jeroni a la Llombardia que publicà el resultat de les seves experiències en quatre volums: del 1759 al 1767 (Pittburg, Milà). En forma de cartes, les seves línies fan una descripció detallada de la visió de la ciutat vista amb ulls forasters: des dels carrers, la higiene, i el caràcter dels habitants fins l'economia, el comerç i les construccions dignes de menció. De la catedral afirmà:

Las más bellas iglesias son la de los jesuitas, y la catedral, que tiene tres naves; en su gusto gótico, tienen un aire majestuoso y está bien decorada. Nada os diré de particular, sino que he visto allí una custodia de un valor grandísimo, en razón de la materia, que es de oro puro, y mucho más todavía por la gran cantidad de diamantes, de rubíes, de esmeraldas y de otras piedras preciosas con que está enriquecida. Es de un peso tan enorme, que cuatro sacerdotes muy robustos con trabajo la pueden llevar sobre sus hombros el día del Corpus Christi. Yo he sido testigo de ello, habiéndome hallado allí ese día (...).¹⁰

A la descripció general de l'edifici i les referències a peces d'interès litúrgic i artístic ja esmentades —com la riquíssima custòdia de la catedral, avui emplaçada juntament amb l'ostensori, la cadira del rei Martí I i les corones reials al Museu de la Seu—, Caimo no s'està de donar el seu punt de vista al respecte de la decoració de les capelles i altars amb tota mena de daurats:

Los españoles ponen muchos dorados en sus iglesias para darles más brillo; pero según yo, con bastante poco gusto porque los aplican a obras de poco valor y duración, como las de carpintería y escultura en madera, que hacen a menudo muy toscas, con las que componen la decoración de los altares y capillas. No comprendo por qué no emplean mejor en esas obras los hermosos mármoles de que abundan ciertas provincias de España, y que las ciudades marítimas podrían procurarse más libremente.¹¹

Tot i no fer-ne referència explícita, és probable que Caimo al·ludís als retaules barrocs conservats de capelles com la de Sant Sever (obra de

10. MERCADAL, *Viajeros de extranjeros por España y Portugal*, volum IV, p. 764.

11. *Ibidem*, p. 764.

Francesc Santacruz i Jacint Trulls, fusteria d'Agustí Llinàs i dauradura de Pau Llorens, 1683), la de Sant Marc (obrat per Bernat Vilar i daurats de Josep Francesc Vinyals, 1692), la de Sant Pacià (dels escultors Joan Roig pare i fill, i Joan Moixí a la policromia, ca. 1691), la de la Mare de Déu de la Mercè (de Joan Roig i dauradura de Francesca Viladomat, 1688), o la de Sant Antoni Abat (d'escultor anònim, atribuïda a Roig, i policromada per Joan Moixí, ca. 1712),¹² per citar només els exemples de major barroquisme a la Seu. El viatger, tot i reconèixer la sumptuositat del conjunt, manifestà que hagués estat més idoni haver fet ús dels marbres —encara que aquests haguessin arribat mitjançant el comerç portuari— que no pas de daurats posats al servei d'obres, segons ell, d'"escàs valor".¹³

El viatge del comte Karl von Zinzendorf a Barcelona el 1765 i les seves descripcions dels costums i tradicions catalanes ha estat una de les darreres troballes pel que fa a viatgers de la divuitena centúria.¹⁴ Pertanyent a la cort austríaca de Maria Teresa, Josep II, Leopold II i Francesc II, aquest personatge de l'alta noblesa emprengué el 1756 la redacció d'un diari personal on anava documentant aspectes de la seva vida a la cort, essent molt útils les seves opinions relatives a espectacles operístics. Any rere any i de forma metòdica, l'autor anà anotant vivències i experiències varies fins que l'agost del 1765, aprofitant un viatge que emprengué per ser nomenat cavaller de l'Orde de Malta, Zinzendorf desembarcà a Barcelona per fer-hi una breu estada de tan sols cinc dies. El diari recull les seves impressions, molt sovint allunyades dels tòpics, i variades en els temes; Zinzendorf parlà d'arquitectura, del món del tea-

---

12. Josep MAS, Pbre., *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, Barcelona, vol. I, 1906; Emma LIAÑO MARTÍNEZ, *La catedral de Barcelona*, Barcelona, 1984; BASSEGODA, *Els treballs*, p. 26-36.

13. És possible que la seva preferència per l'ús del marbre estigués fonamentada per la nacionalitat del viatger, Itàlia, on el marbre sempre ha tingut un ús més extensiu i generalitzat. Aquí aquesta solució no hagués estat viable degut a l'excessiu cost del seu transport. Es preferirà la fusta, especialment d'àlber, per als altars. Fins i tot quan a les acaballes del XVIII per mitjà d'un decret reial es recomani la utilització de la pedra i el marbre, encara es continuaran construint retaules de fusta.

14. Troball que Mercadal no inclou a la seva magna obra i que la portà a la llum l'historiador Roger Alier a qui des d'aquí volem agrair la seva aportació: Roger ALIER, "La visita a Barcelona del comte Karl von Zinzendorf l'agost de 1765", *Revista de Catalunya*, n° 77, setembre de 1993, p. 35-47.

tre, de l'òpera, així com de qüestions relatives al *folklore*, de la manera de vestir dels catalans, del seu afany de treball i de la seva parla (arribant a transcriure paraules textuals del català, fet del tot inusual en un viatger estranger del segle XVIII). De la catedral n'anotà en el seu diari:

11 d'agost. A dos quarts de deu un oficial de les Guàrdies Valones, Chevalier de Motto, ha vingut a casa nostra i ens ha acompanyat a missa a la catedral, que és un vell edifici gòtic menys sinistre que Sant Esteve de Viena. Hi ha moltes finestres pintades en el seu cor, de fusta, els escuts de tots els que foren presents en el capítol de l'Orde del Toisó que va celebrar Carles V aquí a Barcelona. M. De Cobenzel va demanar ja fa algun temps que li pintessin aquests escuts. Hem escoltat la missa a la capella de la nostra Confraria, on després de l'elevació ens han dut un crucifix a besar i un tros de pa en forma d'àgape per a tots els assistents.¹⁵

La foscor de la catedral va sorprendre Zinzendorf i li recordà l'encara més obscura església de Sant Esteve a Viena. Respecte el cor (figura 2) es fixà en els 46 escuts pintats als respallers del cadiram, obra de Joan de Borgonya, que recordaven els emblemes dels reis i nobles que havien participat en el capítol general de l'Orde del Toisó d'Or presidit per Carles I el 5 de març del 1519 al cor de la catedral. Pel que fa al treball en fusta, va ser obra de Bartolomé Ordoñez, que entre 1517-1518 esculpí les mampares de fusta a dues bandes del cor.¹⁶

Juan Francisco Peyron, secretari de l'embaixada espanyola a Brussel·les, entre el 1772 i 1773 va fer un viatge per Espanya que quedà recollit en *Ensayos* (obra publicada a Ginebra el 1780). Per desgràcia esmentà poc de la catedral:

La catedral de Barcelona es muy antigua; su cúpula, que es muy elevada, está sostenida por haces de columnas que forman un hermoso conjunto; es oscura y vasta; se sube a ella por veinte escalones que ocupan todo lo ancho de la fachada, que aún no está comenzada, porque no se ve desde la calle más que un viejo muro que el tiempo ha ennegrecido.¹⁷

Com Joly i Des Essarts, Peyron fa esment de la sensació d'obscuritat interior del temple; parla de l'alçada de la volta major de la catedral a la zona de l'altar major, a la qual defineix erròniament com a "cúpula" i des-

15. *Ibidem*, p. 38.

16. BASSEGODA, *Els treballs*, pp. 87-88; també: Joan BASSEGODA I NONELL, *L'escut de Carles I al cor de la Seu de Barcelona*, Barcelona, 2006.

17. MERCADAL, *Viajeros de extranjeros por España y Portugal*, volum V, p. 248.

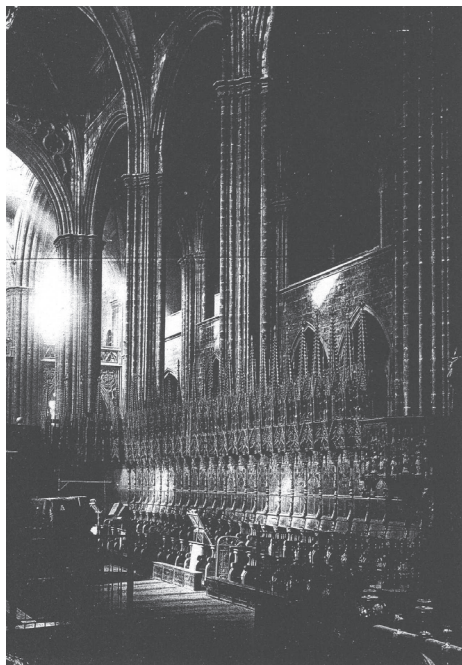

Figura 2. Vista del cor de la catedral l'any 1888.

criu l'aspecte extern de l'edifici, l'escalinata i la façana sense concloure. De fet aquesta no s'acabaria fins el 1887-1890, gràcies a l'aportació de l'industrial Manuel Girona i dels arquitectes Josep Oriol Mestres i August Font i Carreras.¹⁸

Henry Swinbürne és un exemple interessant de viatger itinerant i infatigable. Nascut a la ciutat de Bristol i estudiant a diverses universitats europees (París, Burdeus i Torí) el 1774 inicià un llarg viatge per Europa que el portà a conèixer Espanya, Itàlia, França i Marroc, fixant-se en la personalitat i caràcter dels seus habitants, els seus monuments i l'arqueologia. El seu llibre *Travels through Spain in the years 1775 and 1776* és el resultat de les seves experiències i impressions.¹⁹ Més endavant va escriure *Picturesque jour through Spain*, editat a Londres (1823) acompanyat de gravats. De la Seu digué:

---

18. BASSEGODA, *Els treballs*, p. 155.

19. Carlos GARCÍA-ROMERAL, *Bio-Bibliografia*, p. 195-196.

L'arquitectura de la catedral és d'estil gòtic, i la decoració del claustre és d'allò més espaiosa. Les butaques del cor estan netament treballades, coronades amb escuts de prínceps i membres de la noblesa, entre els quals destaca l'escut d'armes del nostre Enric VIII. Els dobles arcs sota el campanar [són dos els campanars] són del tot admirables perquè aguanten en el seu centre tot el pes de les dues enormes torres. Als claustres hi ha diverses espècies d'ocells exòtics sobre les fonts que fan de llegat d'aquest ric panorama. No vaig poder entendre els motius que els van portar a fer aquest estrany ús.²⁰

Com havia fet el comte von Zinzendorf, Swinbürne va descriure els escuts que hi ha al cadiram del cor i es fixà en l'emblema del seu antic monarca Enric VIII. Pel que fa al terrat, mostrà la seva admiració de com els arcs podien aixecar els campanars a gran alçada (el del claustre fou construït el 1386 i el de Sant Lu el 1393, elevant-se fins als 53 metres). Per últim, va sobtar-li la tradició catedralícia d'allotjar aus, especialment oques, al voltant del sortidor amb la imatge gòtica de Sant Jordi, al claustre.²¹

Coincidint amb les acaballes del període dinàstic de Carles III, un nou viatger, Joseph Townsend, trepitjà terres catalanes. Townsend era un eclesiàstic que s'estigué quinze mesos a la península; el resultat de la seva estada es resumeix en el seu *Viatge per Espanya en l'època de Carles III (1786-1787)*. Malgrat que el seu escrit no esmentà concretament la catedral, sí es va fer ressò d'una opinió aplicable a les esglésies barcelonines en general, inclosa la Seu:

Al visitar las iglesias de Barcelona se confirma un hecho que es posible observar hasta en las más insignificantes aldeas del sur de los Pirineos. Todos sus ornamentos datan de principios del siglo XVI, y son por tanto posteriores a la llegada a España del primer oro y plata americanos; pero cada retablo, y con él todas sus columnas, muestra que no avanzaron conjuntamente el buen gusto y la riqueza. Ésta les llegó por sorpresa, encontrándoles sin preparación para utilizarla adecuadamente. Por eso incluso las columnas corintias y compuestas están recargadas con nuevos ornamentos, y no importa que sean estriadas o salomónicas para que hiedras o parras las invadan y una multitud de ángeles que revolotean a su alrededor y de querubines que trepan por ellas casi las oculten por completo, mientras que un fulgor de oro cubre toda esa ridícula amalgama. Aunque la generación actual está más

---

20. Traducció de l'autor del text en anglès. Henry SWINBÜRNE, *Picturesque jour through Spain*, London, 1823, p. 34.

21. L'origen d'aquesta tradició està en la història antiga. Segons el costum popular, trette és el nombre d'oques que avui hi ha al claustre de la catedral perquè Santa Eulàlia va morir als 13 anys. Segons Duran i Sanpere la blancor dels animals suggereix la virginitat de la màrtir copatrona de la ciutat. Maria FAVÀ I COMPTA, *Petits paisatges de Barcelona*, Barcelona, 2003, p. 153.

preparada y posee un gusto más refinado, le falta decisión para reformar los abusos y suprimir esos ornamentos que han sido aprobados por el fervor y la devoción ciegos de sus antepasados. Uno de sus mejores escritores ha protestado, y de sus quejas se ha hecho eco el gobierno para tomar medidas más inteligentes de aquí en adelante.²²

El punt de vista de Townsend és del tot crític respecte de la decoració retaulística barroca, molt arrelada a Catalunya. El motiu del seu malestar pel que fa a l'ornamentació és l'excés decoratiu que el portà a la indistinció entre la fusteria i la pintura, l'escultura i l'arquitectura.²³ Segons el viatger, la “manca de gust” en la realització d'aquestes obres era deguda a la falta de planificació i a la distribució desmesurada de les riqueses vingudes antany d'ultramar. El seu punt de vista, per tant, no està gaire allunyat del de Norberto Caimo que també qüestionà el gust d'aquestes peces preferint els marbres i altres formes “més depurades”.

També l'any 1787 és la data de publicació del *Viaje de España, en que se da noticia de las cosas más apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella* de l'erudit i il·lustrat Antonio Ponz (València, 1725-Madrid, 1792). Estudiós d'Humanitats, Gramàtica i Filosofia, es doctorà en Teologia i practicà Belles Arts. Després de la seva estada a Roma (1751-9) i a Nàpols, i de retorn a Espanya com a coneixedor de la cultura italiana, ocupà el càrrec de conseller de Carles III en matèria de les arts. En ocasió de l'expulsió dels jesuïtes, Ponz fou nomenat per tal que n'estudiés el patrimoni artístic. Arran d'aquesta empresa, inicià el primer viatge comentat el 1771 i encetà així una extensa activitat documental fins a la seva mort el 1792. Abans havia estat nomenat acadèmic de l'Acadèmia d'Història, secretari de la Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando i soci de diverses societats (Vascongada, Granadina, dels Arcades de Roma i de San Lucas de Londres). La seva obra teòrica més important, el *Viaje de España* és un text totalitzador, que engloba història, economia, cultura, geografia i coneixements sobre els territoris peninsulars.

---

22. Joseph TOWNSEND, *Viaje por España en la época de Carlos III (1786-1787)*, Madrid, 1988, p. 55.

23. La capella de Sant Marc a la catedral barcelonina seria potser l'exemple més evident d'aquest *horror vacui* i d'aquest aglutinament de daurats, columnes salomòniques, pa-res, angelets grotescs, etc. obra de Bernat Vilar, Josep Francesc Vinyals i pintures de Francesc Tramulles.

A més, té com objecte –i això és important assenyalar-ho– rebatre els arguments que Norberto Caimo havia manifestat negativament dels espanyols feia uns anys en les *Lettere d'un vago italiano ad un suo amico* (Pittburgo, Milà, 1759-1767)²⁴ així com esmenar la imatge que dels valencians en va oferir el britànic Henry Swinbürne durant la seva estada a la capital. Dels 20 volums, el número catorze és el que dedica al Principat de Catalunya. De la Catedral comentà:

Es uno de estos edificios góticos bastante magnífico, de tres naves altas, y espaciosas, cuya planta es al modo de las demas de España, con coro, y presbiterio en medio de su recinto. Se empezó la fabrica actual hacia el año 1299, y hasta despues de 1330 no se acabó, ni aun ahora se puede decir que lo está, pues no se ha concluido la portada principal, siendo extraño que en una Ciudad opulenta como es esta no se hayan encontrado medios de acabarla.

Del mismo estilo gótico es su espacioso claustro, y sus ornatos, como las otras fachadas de la Iglesia, con dos altas torres. A este tenor, y por el mismo estilo son el retablo mayor, púlpitos, y coro. Debaxo de dicho retablo hay una Capilla rica de alhajas de plata, donde se conservan en una magnífica urna las reliquias de santa Eulalia, patrona, y natural de la Ciudad, y este sitio se parece en algo al del sepulcro de los Santos Apóstoles S. Pedro, y S. Pablo en el Vaticano, que llaman la Confesion.

Es grande, y espaciosa la Capilla de S. Olaguer, que es la primera á mano derecha entrando en esta Iglesia. Allí me dixeron que estaba el Cuerpo del Santo Obispo dentro de una urna que ví, con adorno de varias labores. Del retablo solo hay hasta ahora el basamento; y harán muy bien de no seguirlo, si no ha de ser mejor que lo que de tal basamento se puede concebir. Las pinturas de esta Capilla las hizo el célebre profesor D. Antonio Viladomat, de quien se hablará despues con mas extension.

Ponz va recollir dades sobre la fundació i construcció de la catedral, i, com Peyron, s'estranyà del no acabament de la façana (figura 3). Novament veiem referències a la cripta de santa Eulàlia i les relíquies, peces precioses que li recorden la capella de la Confessió al Vaticà que tan bé hagué de conèixer. La capella de Sant Oleguer (ara del Santíssim Sacrament, del Crist de Lepant i de Sant Oleguer) és descrita amb detall; Ponz veié el cos incorrupte del Sant, bisbe de Barcelona, conseller de Ramon Berenguer III, mort el 1137 i canonitzat l'any 1676.²⁵ Tanmateix li desagradà la decoració del basament del retaule, obra que, tal com pre-

24. Carlos GARCÍA-ROMERAL, *Bio-Bibliografía*, p. 168-169.

25. Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva historia. L'art i la cultura*. Barcelona, 1975, p. 386-388.

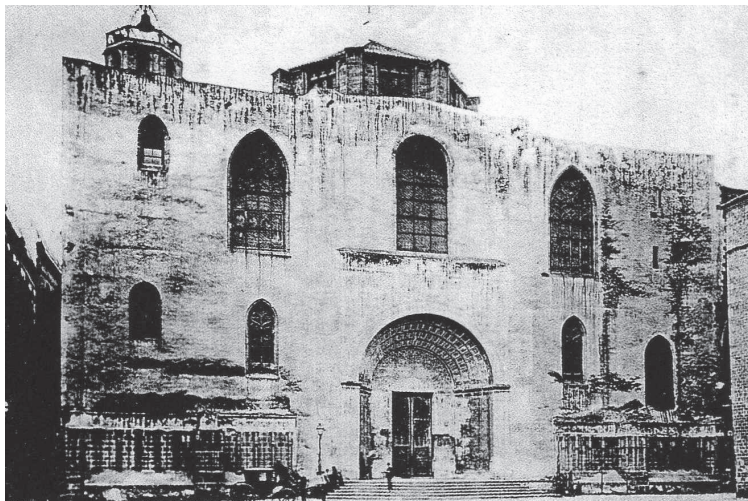

Figura 3. Vista de la façana inacabada de la catedral l'any 1887.

gonà Ponz, no s'arribà a acabar.²⁶ A la figura jacent del sant, obra de Pere Anglada (1407) d'època gòtica, s'hi va disposar una urna funerària barroca de marbre, feta per Francesc Grau i Domènec Rovira (ca. 1678) escultors d'altres excel·lents obres com el retaule de la Concepció de la catedral de Tarragona o el Sagrari de Santa Maria del Mar. Ponz atribuï les pintures del cambril de la capella a Antoni Viladomat, però avui sabem que ell en va fer el disseny de les primeres, i que Manuel Tramulles, deixeble seu, les va acabar.²⁷ I continua Ponz:

---

26. Pel que fa a la continuació del retaule, es van fer intents per fer-lo de pedra, però els elevats costos, la situació delicada a inicis del segle XVIII (tant per la Guerra Successió [1714] com per les tongades de peste i fam) i les rivalitats entre comfraries (mestres de cases i molers de Barcelona contra els mestres foraters) van impedir que l'obra es portés a bon termini i que tingués un sentit unitari. Els intents per finir el projecte del retaule del XVII van ser infructuosos. DURAN I SANPERE, *Barcelona*, p. 390-394.

27. "Fitxes d'Art" de l'Arxiu Capitular de la Catedral, Sèrie 004-020; número 989.00. Miriam FLÒ FORNER, *El Conjunt funerari de Sant Oleguer de la catedral de Barcelona*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 2000. Joan Ramon TRIADÓ I ROSA Mª SUBIRANA, *Art de Catalunya. Ars Cataloniae: Pintura moderna i contemporània*, Vol. 9, Barcelona, 2001, p. 122-3.

La mayor parte de los altares, ó retablos modernos en el recinto del Templo seria mejor no haberlos hecho, pues, atendiendo á la razon del arte, se malgastó en ellos el dinero, y se afeó la Iglesia. Algunos de los hechos mas recientemente tienen mejor forma. En la Capilla de S. Marcos hay pinturas del acreditado profesor D. Francisco Tramullas, que murió algunos años ha, y tambien las hay del mismo en la de S. Esteban. En la del Santísimo Christo se encuentran de su hermano viviente D. Manuel Tramullas, persona de mucha estimacion, y crédito en su arte.

En el trascoro hay un cuerpecito de arquitectura dórica bien executada, con baxos relieves en los intercolumnios pertenecientes á Santa Eulalia, y una estatua de S. Olaguer. La puerta para entrar en el coro que está en medio, tiene la decoracion de dos columnas corintias, & c. Al lado de la sacristía hay dos urnas sepulcrales del Príncipe D. Ramon Berenguer, fundador de esta Iglesia, y de la Condesa Almodis su muger. No me detengo mas en esta antigua y venerable Iglesia sino para decir que sus tres naves están separadas de pilares, y arcos hasta el número de diez y nueve, y que será lástima permitan dentro de ella executar obra ninguna, sea de la materia que fuere, si antes no están bien asegurados de la perfeccion, y verdadero mérito del artífice; como tambien para que poco á poco vayan quitando lo ridículo, y monstruoso, y concluyan la portada principal, que en una Ciudad como Barcelona parece mal así (...).²⁸

Antonio Ponz volgué allunyar-se de la narració que va oferir el religiós francès Norberto Caimo però en un punt els seus comentaris són idèntics, i aquest és el de qüestionar la validesa estètica de les talles barroques dels retaules de la Seu. De nou s'al·ludeix al malbaratament de diners com la causa de la manca de gust d'aquestes peces, on s'ha volgut cercar més la "lluïentor" que no pas l'"equilibri" anhelat per ells. Els germans Tramulles, en canvi, són objecte de l'enaltiment de Ponz, que els cita en la decoració de les capelles de Sant Marc (1763), del Sant Crist (ara Sant Oleguer, finals XVIII) i Sant Esteve (avui Sant Sepulcre, on hi ha dos ennegrits llenços de Tramulles). El classicisme de l'ordre dòric del reracor és objecte de l'admiració de Ponz, essent aquesta la millor peça renaixentista de la Catedral (obra de Bartolomé Ordoñez, mort cap a 1520 i completada per l'aragonès Pere Villar, qui esculpí els relleus de Santa Eulàlia i Sant Oleguer l'any 1564).²⁹ Per últim, fa esment de les dues tombes reials³⁰ i insisteix en l'aplicació del "seny" per tal d'evitar caure en allò "ridícul i monstruós" (decoració barroca) que pogués malmetre o distorsionar l'arquitectura de l'església barcelonina.

---

28. Antonio PONZ, *Viaje de España, en que se da noticia de las cosas más apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella*, Madrid, Volum XIV, 1787, p. 13-15.

29. BASSEGODA, *Els treballs*, p. 89.

30. Vegi's la nota número 5 on ja s'ha aclarit l'atribució dels sepulcres de la catedral.

Francisco Zamora és l'autor que tanca els testimonis de viatgers del segle XVIII. Figura força desconeguda, sembla que fou conseller del comte de Floridablanca (ambaixador espanyol a Roma i membre del consell de ministres de Carles III), i que va ser enviat a Catalunya el 1787 per cobrir descripcions del territori. És possible que el nom fos inventat, car sembla que al darrera del viatge hi havia altres intencions poc clares (Floridablanca acabaria empresonat el 1792 acusat d'abús de poder i corrupció). *Diario de los viajes hechos en Cataluña* n'és el resultat,³¹ però el viatger en general es fixà en els mateixos punts que els passants anteriors. Es a dir, parlà del cor, l'altar major, la cripta de Santa Eulàlia, les relíquies i el cos incorrupte de Sant Oleguer. També es fixà en les relíquies dels màrtirs infants a la capella de les Ànimes (finals segle XIV), de les quals en coneixia la procedència. En canvi, Zamora es confongué parlant de la relíquia del cap de Sant Sever. La catedral mai no havia tingut aquesta peça. En canvi, el reliquiari sí conserva el clau amb què els soldats del cònsol Decià mataren el bisbe.³²

Viatgers de principis del segle XIX

Durant les primeres dècades del segle XIX comença a arribar a Espanya una munió de viatgers interessats en la cultura i que vénen a viure els costums i tradicions espanyols. Els motius dels viatges, són diversos, però vénen atrets, entre altres coses, per l'atmosfera exòtica que el país desperta. Encara hi havia empremtes de la cultura i de l'art moriscos de més de vuit segles de dominació, i posseïa un gran nombre de construccions medievals, esglésies romàniques, gòtiques, castells i edificacions civils que s'acostaven als ideals i anhels d'aquests primers "viatgers romàntics". Per nacionalitats, els francesos, els italians i els anglesos, varen ser els més habituals. És indubtable afirmar que, per sobre dels típics tòpics d'allò "típicament espanyol", Espanya oferia un riquíssim ventall de possibilitats, gran varietat de cultures i

---

31. Francisco ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, 1973, p. 413-417.

32. Joan AMADES, *Tradicions de la Seu de Barcelona*, Barcelona, 1932, p. 55-57.

tradicions que l'anaren transformant en un dels destins predilectes dels viatgers de bona part del segle XIX.³³

Alexandre Laborde (1773-1842), visità la ciutat comtal molts cops. D'origen francès, va sentir-se atret per Espanya degut a la seva afició vers les antiguitats, fet que el portà a inventariar la riquesa monumental del país. El seu relat més conegut és *Voyage pittoresque et historique de L'Espagne* (1807-1818), en diversos volums. El text de Laborde, tal com assenyala el títol: *pittoresque* estava acompanyat de litografies (*pittoresque* no es refereix a "pintoresc" sinó a "amb imatges") que il·lustraven alguns dels continguts de les seves descripcions; tal és el cas de la catedral. A més de l'explicació, Laborde hi inclou una litografia de l'interior de l'edifici on s'aprecia la divisió interna en tres naus i la presència del reracor. Les 347 il·lustracions el converteixen en un text de referència visual obligada i d'innegable valor gràfic, vistes les transformacions d'algunes fisonomies urbanes. De la Seu comenta Laborde:

La catedral de Barcelona és un monument gòtic d'una construcció atrevida i majestuosa. No està, com la majoria d'edificis d'aquesta mena, sobrecarregada d'una multitud d'ornaments. Al contrari, hi regna una noble senzillesa i l'aspecte august que convé a la santedat del lloc. No sé, fins i tot, si l'únic defecte que hom li reprotxa, el d'ésser massa fosca a l'interior, no afegeix alguna cosa de solemne al seu conjunt. Recordeu l'església de Sant Pere il·luminada només per la llum de la creu de Miquel Àngel el divendres Sant. ¿Qui no ha experimentat un sentiment de temor religiós en entrar sota aquestes immenses voltes veient les ombres projectades al lluny pels mausoleus i aquesta llum misteriosa que sembla disposar al recolliment?

L'opinió de Laborde és bastant benèvola respecte de l'aspecte intern de la catedral; allà on viatgers com Joly, Des Essartes o Peyron hi veien una foscor que els estranyava, Laborde hi veu solemnitat i sensació de recolliment que convida a l'oració. L'apreciació de Peyron, que la qualificava de "*vasta*", és ben distinta a aquesta definició d'"*atrevida i majestuosa*". L'austríac Von Zinzendorf l'havia comparada amb l'església de Sant Esteve de Viena per la il·luminació. Laborde ho fa amb Sant Pere de Roma (per l'atmosfera de foscor). Es pot veure com l'autor parla primer de les sensacions que li produeix estar a l'indret –apreciació més "romàntica"– i després continua amb dades més estrictes.

---

33. FIGUEROA Y MELGAR, *Viajeros románticos por España*, p. 9-10.

La catedral de Barcelona fou començada el 1298, i no està encara del tot acabada; té dos alts campanars, i un gran claustre del mateix estil que l'església i del mateix temps. Sota l'altar major ha estat construïda una magnífica capella subterrània, on es conserven les relíquies de la patrona de Barcelona, Santa Eulàlia, que patí el martiri durant la cruel persecució de Dioclecià. El cos de la santa està dins un bell sepulcre d'alabastre aguantat per vuit columnes. Sobre els costats d'aquest monument han estat esculpides les circumstàncies del seu martiri, la invenció del seu cos i la seva primera translació, per Frodoí, bisbe de Barcelona, l'any 878. Aquesta església conté també les restes de Ramon Berenguer, el seu fundador, i de la seva muller, la comtessa Almodis. Llurs sepulcres estan al costat de la sagristia.³⁴

A la data de fundació de la catedral gòtica (1298), hi afegeix un comentari sobre el no acabament de la construcció (referint-se a la façana principal), l'emplaçament de les relíquies de Santa Eulàlia a la cripta, així com el seu martiri a mans de Dioclecià.³⁵ La disposició dels suposats sepulcres reials de Ramon Berenguer (1023-1076) i Almodis de la Marca (morta el 1071) al costat de la sagristia, també es mencionen.

Laborde va ser l'autor d'un altre relat, *Itinerario descriptivo de las provincias de España* (en castellà, publicat a València el 1826, essent l'original en francès, 1808). El text pretenia ser “una guia d'Espanya per a viatgers curiosos, amb informació enciclopèdica no solament sobre els principals monuments de cada localitat, sinó també sobre història, economia, indústries, arts lletres, ciències, costums i indumentària de cadascun dels països”.³⁶ Amb tot, el comentari de la Seu és breu i només pot interessar pel fet que hi menciona els noms dels millors pintors catalans del XVIII, Viladomat i Tramulles.³⁷

---

34. Alexandre DE LABORDE, *Viatge pintoresc i històric. El Principat*, Barcelona, 1974, p. 37-38.

35. El martiri es produí l'any 305 segons les ordres del procònsul Dacià (que obeïa Dioclecià). La santa, de tan sols 13 anys i nascuda a Sarrià, va ser enxampada exercint la caritat i donant pa d'amagat als pobres. Segons sembla, quan fou agafada, els pans es transformaren en roses. El miracle i la defensa de la fe cristiana la portaren a patir cruels tortures. Malgrat que molt questionat, el relat fou acceptat com a vàlid fins al punt que el 1327 la catedral albergà les seves relíquies, tan comentades pels viatgers. Rosa GIORGI, *Santos*, Barcelona, 2003; també AMADES, *Tradicions*, p. 37-41.

36. DURAN I SANPERE, *Barcelona*, p. 438.

37. Alexandro LABORDE, *Itinerario descriptivo de las provincias de España. Su situación geográfica, población, historia civil y natural, agricultura, comercio, industria, hombres célebres y carácter y costumbres de sus habitantes*, Valencia, 1826, p. 17.

De Francesc Tramulles (1717-1773) són les dues teles de la capella de Sant Marc (1763) i les del martiri de Sant Esteve³⁸ (avui a la capella del Sant Sepulcre i Sant Esteve, 1763). Del seu germà Manuel (1717-1791) són les de la capella del Santíssim Sagrament (Sant Oleguer, ca. 1759, i començades per Antoni Viladomat, 1678-1755)³⁹ i l'encarregada pels canonges de la catedral amb motiu del jurament de càrrec canonical de Carles III el 1759 (Museu de la Seu). A aquestes obres, cal afegir-hi la traça del retaule de Sant Pau, de Francesc Tramulles així com la realització de dues pintures, una a la predel·la, avui perduda, que representava un *Naixement de Crist* i la de l'àtic amb *Santa Marta, Santa Cecília i Sant Restitut*, de l'any 1769.⁴⁰

Acabem amb un exemple d'allò que modernament anomenaríem “reportatge periodístic”. El 1813, el periodista Edward Hawke Locker, que treballava pel diari britànic Bristol Mercury visità Espanya en un moment crucial, el final de la dominació francesa. Les seves descripcions van ser pensades per editar-les en una col·lecció juntament amb dibuixos i litografies, oferint una imatge àmplia i variada del *modus vivendi* espanyol. Eludint les qüestions polítiques del moment (Constitució de Cadis del 1812), Locker, seguint una sensibilitat típicament romàntica, optà per descriure els paisatges i la bellesa del país visitat tot seguint la seva curiositat i el seu afany cultural. Fins i tot quan tingué ocasió de prosseguir la seva tasca el 1823, (restauració de Ferran VII), les al·lusions a la realitat política del país són del tot inexistents a les seves línies. *Paisajes de España. Entre lo pintoresco y lo sublime* és el resultat d'aquestes observacions. De les esglésies de Barcelona en diu:

---

38. Alfonso E. PÉREZ SÁNCHEZ, *Pintura Barroca en España. 1600-1750*, Madrid, 2000, p. 430.

39. Joan Ramon TRIADÓ, *Història de l'art català: L'Època del Barroc, s. XVII-XVIII*, Barcelona, Volum V, 1984, p. 206.

40. MAS, *Notes històriques*, p. 57; Juan AINAUD, JOSEP GUDIOL i F.-P. VERRIÉ, *La ciudad de Barcelona*, Madrid, 2 volums, 1947, p. 81; Santiago ALCOLEA, “La Pintura en Barcelona durante el siglo XVIII”, *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, XIV (1959-1960) i XV (1961-1962), Barcelona, 1969, p. 179. Entre altres, dóna dades sobre la comitència i els artistes que allà hi treballaren; Aurora PÉREZ SANTAMARIA, “El retaule de Sant Pau de la catedral de Barcelona”, *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, número XIX, Barcelona, 2001, p. 259-279

La mayoría de las iglesias son góticas, entre las que se distingue especialmente la catedral. Sus gruesas columnas de gran altura otorgan un aire de confinamiento a la nave mayor y a las laterales. Detrás del coro un tramo de peldaños desciende a una elegante capilla, donde se conservan las reliquias de Santa Eulalia, patrona de Barcelona. Las cenizas de Ramón Berenguer y de su mujer, Petronila, heredera del reino de Aragón, se conservan en cofres de madera en la puerta del Bestiario. No vi cuadros que me impresionaran, probablemente los franceses habían expoliado los mejores.⁴¹

A les descripcions ja repetides per altres viatgers, Locker afegeix que les tombes reials contenen les restes de Ramon Berenguer IV i la seva esposa Peronella, reina d'Aragó (1135-1173), fet que desmentiria les atribucions fetes fins ara que asseguraven que eren les de Ramon Berenguer, el Vell i sa muller Almodis. Pel que fa a les pintures, no hi ha constància que les tropes franceses fessin cap espoli a la catedral com sí ho van fer a moltes altres esglésies espanyoles, robant un patrimoni d'incalculable valor. Si Locker no va veure obres que li cridessin l'atenció va ser, bé perquè els canonges tingueren cura de protegir-les o, més probablement, perquè els seus ulls britànics no se sentiren impressionats de veure les obres dels nostres pintors cimers.

La mirada del foraster que arriba a una gran *urbs* –carregat o no de prejudicis– i posteriorment plasma la seva opinió i/o experiència per escrit, resulta d'allò més interessant perquè ens aporta una visió uns cops diàfana, altres més contaminada, de la manera *com som*, o millor dit *com som vistos* des de fora les nostres fronteres. Amb els relats d'aquesta desena de viatgers, durant gairebé dos segles, ens hem acostat a la Barcelona d'aquells anys, i hem vist com un edifici singular, la catedral, ha estat objecte d'atenció i ha merescut comentaris de tota mena. Al respecte dels retaules barrocs, hom ha vist que les poques mencions fetes han estat del tot pejoratives i crítiques, mentre que les aportacions gòtiques i renaixentistes han merescut millors elogis. No ha d'estranyar-nos aquesta apreciació. Massa sovint i fins a dates molt recents s'ha titllat el nostre *barroc* de secundari, i comença a ser l'hora de deixar enrere aquest victimisme carregat de prejudicis per encarar l'estudi d'una època amb un art, singular sí, però ben propi del nostre país, i amb uns trets característics, tal com ho va ser abans el *gòtic* o el posterior *modernisme*.

---

41. Edward HAWKE LOCKER, *Paisajes de España. Entre lo pintoresco y lo sublime*, Barcelona, 1998, p. 151-153.

Les fotografies estan extretes de diverses fonts: les *figures 1 i 2* provenen de l'*Album fototípic de la catedral de Barcelona*, Societat fotogràfica catalana, Barcelona, 1888, números: 9 i 37. La *figura 3* està extreta de la guia *La catedral de Barcelona*, J. M. MARTÍ BONET, Barcelona, Escudo de Oro, 1997, p. 9.